

ТРАКИЙСКОТО СВЕТИЛИЩЕ ПРИ С. КОВАЧЕВЕЦ, ТЪРГОВИЩКО

Иванка Дончева

Землището на с. Ковачевец, Търговищко, е осеяно с множество археологически паметници, датиращи предимно от античността¹. За сега археологически проучвания са провеждани само в античната крепост Ковачевско кале, разположена на около 4 км източно от селото, където са разкрити части от укрепителната система и сгради от вътрешността на крепостта².

На около 3 км северозападно от Ковачевското кале се намира друга антична крепост, известна под името Калакоч кале³, като освен двете крепости, в района са регистрирани и няколко неукрепени селища⁴. В близост до изворите на Ковачевската река са били открити едновременно няколко оброчни релефа⁵, което позволява там да бъде локализирано тракийско светилище.

Релефите, носещи изображение на Тракийския бог-конник, са общо шест на брой. Първите четири от тях са открити още през 1890 г. в м. Юртлук, намираща се на около 1,5 км северозападно от с. Ковачевец, и са публикувани за първи път от В. Добруски, който съобщава и за наличието на селище и некропол в близката околност⁶. От същата местност, по всяка вероятност, произхожда още един релеф на Тракийския конник, публикуван от Г. Кацаров⁷. Именно този факт – откриването на пет оброчни релефа на едно място, е дало основание светилището да бъде локализирано именно в тази местност. Първ тази локализация прави К. Шкорпил, който дори приема опожарената постройка, в която са били открити релефите за сградата на светили-

щето⁸. К. Шкорпил пише, че петте плочки са били открити “на едно място, на което личат развалини от изгоряло здание”, но нищо конкретно не съобщава за самото здание – нито план, нито размери, нито начин на градеж. Явно само това е било записано в Инвентарната книга на Народния музей, която К. Шкорпил цитира. Отбелязано е все пак, че релефите са намерени в м. Юртлук, а за тази местност К. Шкорпил пише, че се намира в долината на север, под Калакоч кале, където е имало извори, каптирани по времето, когато я е посетил в две чешми⁹. Че светилището се е намирало именно там, където са изворите на Ковачевската река, приемат и Б. Дякович¹⁰, и Я. Тодоров¹¹. Разположението на светилището между двете крепости – Ковачевското кале и Калакоч кале и околните неукрепени селища, показва че то е имало по-широк, регионален характер, което се потвърждава и от характера на оброчните паметници.

Освен петте оброчни релефа с изображение на Тракийския конник, открити в м. Юртлук, още един, произхождащ от землището на с. Ковачевец, се съхранява в Историческия музей на гр. Попово (под инв. № 343). По всяка вероятност и този релеф произхожда от същата местност, в която са били открити и другите, но при предаването му в музея, е било записано само името Ковачевец. Така общият брой на релефите на Тракийския бог-конник става шест. При изображенията са застъпени и трите иконографски типа, според направената от Г. Кацаров класификация¹², която в общи линии остава валидна и до днес.

Първият от оброчните релефи на Тракийския конник¹³ (**обр. 1**) се съхранява в НАМ – София под инв. № 81. Размерите му са: вис. 0,205 м, шир. 0,20 м и деб. 0,02 м.

Формата на релефа е правоъгълна, леко заоблена отгоре. Представен е конник в спокоен ход надясно – тип А по класификацията на Г. Кацаров. Конникът е облечен в къс, непрепасан хитон, достигащ до началото на хълбока му и спокойно падаща на гърба му хламида. Прави впечатление несъразмерно голямата глава на конника, изобразена en face, за разлика от тялото, което е в профил. Дясната му ръка е опряна до шията на коня и сякаш я обгръща. Изображението на коня е много по-умело и съразмерно от това на конника.

Мраморът на релефа е доста изветрял и е на шупли. Липсва посветителен надпис.

Вторият релеф¹⁴ (**обр. 2**) се съхранява в НАМ-София под инв. № 74. Размерите му са: вис. 0,14 м, шир. 0,17 м и деб. 0,03 м.

Представен е иконографският тип А – конник в спокоен ход надясно. Запазена е горната лява част от релефа – липсват главата и краката на коня. Конникът е облечен в къс непрепасан хитон, достигащ до хълбока му и хламида. Косата на изобразеното му в профил, без подробности лице, е къса и бухнала. Дясната ръка на конника е опряна до шията на коня. Зад коня е изобразен аколит, държащ го за опашката. Запазената част от горната рамка на релефа показва, че тя е била триъгълно оформена. Не може да се каже дали е имало посветителен надпис, тъй като долната рамка на релефа не е запазена.

Третият релеф¹⁵ (**обр. 3**) се съхранява също в НАМ-София, под инв. № 79. Размерите му са: вис. 0,17 м, шир. 0,18 м и деб. 0,03 м.

Релефът има правоъгълна, съвсем леко трапецовидна форма, с груба широка рамка. Представен е вторият иконографски тип – ловуващ конник. Конят е изобразен в галоп на дясно, с паралелно представени предни и задни крака. Конникът е облечен в къс препасан хитон, достигащ до коленете му и развяваща се хламида. С вдигнатата си нагоре дясна ръка замахва с копие. Пред коня са изобразени две женски фигури в дълги хитони, достигащи на височина до гърдите на коня, а зад коня – мъжка фигура, държаща го за опашката. Височината на аколита е равна на тази конника. Като цяло изображението е доста схематично и сумарно, а също така и с неправилни пропорции. Правят впечатление несъразмерно дългите, силно свити в коляното крака на конника, които достигат земята, както и предните крака на коня, изобразени пред женските фигури. И при този релеф мраморът е доста изветрял и шуплест. Липсва посветителен надпис.

Следващият релеф¹⁶, също е бил съхраняван в НАМ – София, но впоследствие изчезнал (през 1938 г.). Без инв. №. Размерите му са: вис. 0,15 м, шир. 0,14 м.

Конникът е изобразен по време на лов – тип Б по Г. Кацаров. Облечен е в къс хитон и развяваща се назад хламида. С вдигнатата си нагоре дясна ръка замахва с копие. Под коня е изобразен глиган, нападнат от куче. Конят е представен в галоп на дясно, като с предното

си дясно копито докосва нисък правоъгълен жертвеник, изобразен пред коня. Релефът е доста плосък и изветрял.

Следващият релеф¹⁷ (обр. 4) се съхранява в Историческия музей в Попово, под инв. № 343. Размерите му са: вис. 0,155 м, шир. 0,14 м и деб. 0,025 м.

Релефът е с правоъгълна форма, с плоска, сравнително широка рамка. Представен е иконографският тип Б – конник в галоп, като необичайното в случая, че конникът е представен без копие, с опряна до шията на коня дясна ръка, по начин сякаш държи юзда, т. е. – на лице е смесване на двата иконографски типа – А и Б. Конникът е наметнат със спокойно падаща, въпреки галопата хламида, която сякаш обгръща тялото му. Зад коня е изобразен аколит, на когото е изобразена само горната част от тялото. Лицата и на конника, и на аколита са без каквито и да е подробности. Като цяло, релефът е много нисък и плосък, наподобяващ дърворезба. Релефът не е изцяло запазен – липсват главата и предните крака на коня.

Последният релеф, изобразяващ Тракийския конник¹⁸ (обр. 5), също е фрагментиран. Запазена е само част от долната половина на релефа, с размери: вис. 0,125 м, шир. 0,195 м и деб. 0,04 м. Съхранява се в НАМ-София, под инв. № 28 Б.

От изображенията са запазени само фигурата на лъв, който напада коленичил бик, които по всяка вероятност са били изобразени под корема на коня.

Върху долната рамка на релефа е запазена част от надпис на латински език:

- - - P[r]i[m]us purp[ur]ari[us]

За нас този надпис е от особено значение, тъй като свидетелства за наличието на занаяти, практикувани в Ковачевското кале или в неговата близка околност. Това е и единственият засега надпис, който ни насочва към социалната принадлежност на почитателя, който не е бил обикновен занаятчия, а е стоял начело на бояджийска работилница, в която тъканите са се оцветявали в най-значимия за епохата цвят – пурпурният. На значението на длъжността *purpurarius* се спира F. Poland, в своето изследване, посветено на сдруженията¹⁹. Според Б. Геров²⁰, наличието на *primus purpurarius* в Ковачевското кале

свидетелства, че тук са се развивали занаяти, които са обслужвали не само жителите на укрепения град, но и околното селско население.

През римската епоха в светилището на Тракийския конник, възникнало около изворите на Ковачевската река, прониква и култът към Асклепий. За това свидетелстват един оброчен релеф и глава от мраморна статуетка на бога-лечител.

Оброчният релеф²¹ (**обр. 6**) е с размери: вис. 0,32 м, шир. 0,20 м и деб. 0,04 м. Съхранява се в Исторически музей-Търговище. Инв. № 707.

На релефа Асклепий е представен в своята традиционна гръко-римска иконография. Изобразен е прав, насреща, облечен в химатион, праметнат върху дясното му рамо, оставяйки открити гърдите му и дясното му рамо и ръка. Единият край на химатиона, минавайки под лявата мишница на бога, го опасва поясообразно, увит под гърдите и, преминавайки под леко свития лакът на дясната му ръка, завършва отзад на гърба. Под дясната мишница на Асклепий е опряна дълга тояга, около която се е увила змия, насочила главата си към яйцето, което богът ѝ подава с дясната си ръка. Десният му крак, свит коляното, е леко изнесен встрани.

Върху горната леко засводена рамка на релефа се разчита част от надпис:

[Κυ]ρί[ω]ν vac. ἼΑσ]κληπ[ίω]

Върху долната:

Α(ούκιος) Μουκι[ανός - - -]

На релефа от Ковачевец Асклепий е представен в един от най-често срещаните иконографски типове – Giustini²². Посветителят на релефа, тракиец на име Λούκιος Μουκιανός, е почел Асклепий в аспекта му на върховен покровител и спасител, ако се съди по епитета κύριος, с който е наречен богът-лечител – епитет, много характерен за оброчните паметници на Асклепий, открити в тракийските земи²³. Вторият паметник, открит в Ковачевец (в м. Чепездере), е глава от мраморна статуетка на Асклепий (**обр. 7**)²⁴. Размерите ѝ са: вис. 13,5 м, шир. 10,7 м. Съхранява се в НАМ-София. Инв. № 6149.

Изработена е от ситнозърнест бял мрамор, получил на повърхността сив отенък. На места, само чрез леки вдълбавания, и то главно около челото, са загатнати отделните кичури. Отзад косата е неофор-

мена, с изключение на три отвесни вдълбавания, които образуват грубо няколко къдри. Главата е опасана с панделка с удебеляване, наподобяващо възел на лявата страна. Продълговатите очи са обкръжени с релефно предадени клепащи, зениците са предадени с кръгче, а ирисът – с точка. Погледът е спокоен, леко замечтан и съзерцателен. Мустаците покриват изцяло горната устна и се сливат с брадата, оформена в три реда лули, от които средните са по-големи, а крайните постепенно намаляват. Въпреки някои слабости, скулпторът е успял да предаде вътрешен живот на образа.

В краткото сведение на Ив. Велков, който през 1926 г. пръв споменава паметника, главата е приета за принадлежаща на Зевс²⁵. Цв. Дремсизова, няколко десетилетия по-късно, при обнародването на непубликувани паметници на Асклепий, съхранявани в Националния археологически музей в София, се спира отново на този паметник и правилно го идентифицира като Асклепий²⁶. Макар че авторката не споменава аргументите си за преидентифицирането на паметника, това безспорно са замечаният и благ израз на лицето, различаващ се от строгото и властно изражение на бащата на боговете, и най-вече – наличието на *corona tortilis*, лентата, опасваща косите на изобразения, която е характерна почти изключително само за изображенията на бога-лечител²⁷. При лентата, обхващаща косите на Асклепий от Ковачевец, прави впечатление лекият издатък върху лявата ѝ страна, който би могъл да се оприличи на шишарка, макар и твърде сумарно третирана²⁸. Знае се, че боровата шишарка е била използвана в медицината, а оттам – свързвана с Асклепий и приемана за негов атрибут²⁹, като на някои от паметниците той е бил изобразяван с венци от шишарки. Това е още един аргумент в подкрепа на идентифицирането на изобразения като Асклепий. В тракийските оброчни релефи, представлящи Асклепий, понякога шишарката се среща и самостоятелно изобразена – поставена върху олтар³⁰.

Главата на Асклепий, открита в Ковачевец, се отличава с тежките си пропорции, подчертани от разширената долна част на лицето, подсилена от голямата брада. Спускането на косите в плътни маси още повече засилва тази тенденция към масивност. Въобще, в целия образ се чувства едно огрубяване, варваризиране на детайлите, изразено чрез широкото скулесто лице, леко сплеснатия нос и нераз-

членената коса³¹, което го отдалечава от класическите прототипи на изображенията на бога-лечител. Въпреки това скулпторът е успял да предаде благородно изражение на лицето на Асклепий, подчертано от спокойния и леко замечтан поглед. Пластичното третиране на очите, както и някои стилоси особености – например масивната конструкция на главата и сравнително грубите черти на лицето, предполагат една по-късна датировка на паметника – в периода от началото до средата на III век.

Знаейки височината на главата, която е 13,5 см, бихме могли да изчислим приблизително височината на цялата фигура – около 70 см, каквато височина често се среща при този вид паметници.

Особено близки паралели на това изображение на Асклепий, що се отнася до паметници от нашите земи, могат да се открият в една мраморна статуетка на Асклепий, открита в Пловдив³².

От източните божества в светилището при Ковачевец е била почитана Великата богиня майка – Кибела. За почитането на нейния култ свидетелства един мраморен оброчен релеф (**обр. 8**), открит в Коваческото кале³³. Размерите му са: вис. 13,5 см, шир. 11,5 см и деб. 3 см. Съхранява се в Исторически музей – Попово. Инв. № 340.

От изображението на Кибела е запазена само долната част на тялото ѝ. Изобразена е седнала на трон, иззад който се подава предната половина на лъв, протегнал десния си крак напред. Над лъвската глава се вижда част от скиптъра, на който богинята се обляга с дясната си ръка.

Върху широката долна рамка на релефа е запазена част от посветителния надпис на старогръцки език (с вис. на буквите 5-13 мм):

... δωρος Βα-
... ος ευχήν.

Според М. Тачева³⁴, в иконографско отношение релефът от Ковачевец намира най-близки паралели с оброчните паметници на Кибела от територията на Филипопол. На тях Великата богиня-майка е облечена в хитон, чиито дипли под заметнатия през скута ѝ химатион са запазени и на този паметник, а в дясната си протегната ръка държи патера. Заобиколена е от два лъва, представени като протомета, ограждащи хералдически седящата на трон богиня.

Запазената част от името на посветителя, според Б. Геров³⁵ насочва към неговия малоазийски произход, но не би трябвало да се изключва и възможността да се касае за посветител от тракийски етнически произход, с изразена степен на елинизация.

Един от най-интересните оброчни паметници от тракийското светилище при Ковачевец, е единственият открит за сега жертвеник, посветен на келтския бог Магутис – *Deus Magutis*³⁶ (обр. 9). Той представлява четиристранна варовикова ара, профилирана отпред и от страни, но с груба одялана задна част. Размерите ѝ са: вис. 0,73 м, шир. горе 0,49 м, шир. в средата 0,35 м, деб. 0,15 м. Съхранява се в Исторически музей – Шумен.

Посветителният надпис върху лицевата страна на арата е на латински език:

Deo Maguti
pro salute f-
ratorum
Iul(ius) Herculan(us)
5. aram ex vo-
to posuit.

Според Г. Кацаров, *deus Magutis* най-вероятно е келтски бог, тъй като напомня келтското име *Maguti* в един надпис от *Cavaiollon*³⁷. Самият факт, че посвещението е направено *pro salute fratrorum* – за здравето на членовете на култово сдружение около *deus Magutis* показва, че почитателите на този неизвестен ни до сега келтски бог, не са били малко, за да се наложи специална фратрия да се грижи за организирането на жертвоприношенията и изпълнението на култа. А това, от друга страна, свидетелства за наличието на лица от келтски произход сред населението на римското селище при Ковачевското кале. Както е известно, пръв Б. Геров³⁸ предположи, че тази крепост, приемана за пътна станция по пътя Марцианополис – Никополис ад Иструм³⁹, е възникнала на територията на по-старо тракийско поселение, прераснало по-късно в селище с градски характер. Резултатите от провежданите вече 10 години редовни археологически проучвания в Ковачевското кале все повече затвърждават това мнение⁴⁰.

Разгледаните оброчни паметници свидетелстват, че в тракийското светилище при Ковачевец, наред с главното божество, на което

е било посветено то – Тракийския конник, чиито паметници са най-многобройни, са били почитани и божества от гръко-римския, източния (малоазийски) и келтския пантеон – Асклепий, Кибела, Деус Магутис. Макар че запазените посветителни надписи са малко на брой, те все пак показват, че поклонниците, посещавали светилището при Ковачевец, са били със смесен етнически произход, като съвсем естествено сред тях са преобладавали траките. За съжаление, всички разгледани оброчни паметници са случайни находки и не може да се каже нищо конкретно за археологическата среда, в която са били открити. Все пак, иконографските им особености и наличните надписи позволяват те да бъдат датирани предимно в границите на първата половина на III век, което от своя страна очертава границите на съществуване на самото светилище II–III в. Наличието на посвещения и на гръцки и на латински език, потвърждава изказаното от Б. Геров мнение, че Ковачевското кале, респективно в случая – светилището, е било разположено на границата между териториите на двете провинции – Долна Мизия и Тракия⁴¹. Този факт, от своя страна, предполага един по-широк регионален характер на светилището, което по всяка вероятност е обслужвало не само населението от разположените в непосредствена близост селища, но и една по-широка територия, обхващаща части и от двете провинции.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Шкорпил, К.** Опис на старините по течението на река Русенски Лом. София, 1914, с. 16–17; **Овчаров, Д.** Нови археологически данни за крепостта и античното селище при с. Ковачевец, Търговищки окръг. – Разкопки и проучвания, кн. X, София, 1984, с. 34–43; **Дремсизова-Нелчинова, Цв., Г. Гинев, Ил. Ангелова, А. Конаклиев.** Археологически паметници в Търговищки район. София, 1991, с. 39–40.

² **Дончева, Ив.** Античната крепост при с. Ковачевец. – Попово в миналото, I, Варна, 1994, с. 13–22; **Атанасов, Ив.** Археологически проучвания в сектор "Кула № IV" на античната крепост "Ковачевско кале". – Попово в миналото, II, София, 1997, с. 48–57; **Дончева, Ив., Вл. Стойков.** Сондажни проучвания в античната крепост "Ковачевско кале" през 1998 год. – Археология, 1999, кн. 1–2, с. 70–77; **Дончева, Ив.** Античната крепост "Ковачевско кале". Античният и късноантичният град. София, 2001 (под печат).

- ³ Шкорпил, К. Цит. съч., с. 23.
- ⁴ *Ibidem*, с. 20, фиг. 13; с. 22, фиг. 15.
- ⁵ Добруски, В. Материали по археологията на България. – СБНУНК, XI, София, 1894, с. 88–89; Шкорпил, К. Цит. съч., с. 157; Тодоров, Я. Паганизъмът в Долна Мизия в първите три века след Христа. София, 1928, с. 111; Gočeva, Z., M. Oppermann. *Corpus cultus equitis Thracii (=CCET)*, II, 2, Leiden, E. J. Brill, 1984, № 552–557.
- ⁶ Добруски, В. Цит. съч., с. 88–89.
- ⁷ Kazarow, G. *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*. Budapest, 1938, № 549, Abb. 282.
- ⁸ Шкорпил, К. Цит. съч., с. 157.
- ⁹ Шкорпил, К. Цит. съч., с. 75.
- ¹⁰ Дякович, Б. Барелефи на Тракийския конник в Пловдивския Народен Музей. – ГНБП, 1924: 136.
- ¹¹ Тодоров, Я. Цит. съч., с. 111.
- ¹² Kazarow, G. *Op. cit.*, p. 5–8.
- ¹³ Добруски, В. Цит. съч., с. 88, № 57; Kazarow, G. *Op. cit.*, p. № 550; Gočeva, Z., M. Oppermann, *CCET*, II, 2, № 552.
- ¹⁴ Добруски, В. Цит. съч., с. 88, № 58; Kazarow, G. *Op. cit.*, № 551; Gočeva, Z., M. Oppermann, *CCET*, II, 2, № 554.
- ¹⁵ Добруски, В. Цит. съч., с. 88, № 59-a; Kazarow, G. *Op. cit.*, № 552; Gočeva, Z., M. Oppermann, *CCET*, II, 2, № 553.
- ¹⁶ Добруски, В. Цит. съч., с. 89, № 59-b; Kazarow, G. *Op. cit.*, № 553; Gočeva, Z., M. Oppermann, *CCET*, II, 2, № 555.
- ¹⁷ Капаров, Г. Антични паметници из България. – ИАИ, 8, София, 1934, с. 46, № 5, обр. 26; Kazarow, G. *Op. cit.*, № 554; Gočeva, Z., M. Oppermann. *CCET*, II, 2, № 556.
- ¹⁸ Kazarow, G. *Op. cit.*, № 549, Abb. 282; Геров, Б. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики, II. – ГСУ, ФФ, XLVIII, 1952/53, II, № 573; Gočeva, Z., M. Oppermann. *CCET*, II, 2, № 557.
- ¹⁹ Poland, F. *Geschichte des griechischen Vereinswesens*. Leipzig, 1909, 116 sq.
- ²⁰ Геров, Б. Цит. съч., с. 311.
- ²¹ Овчаров, Д. Оброчни релефи от римската епоха в Търговищкия музей. – МПК, 1970, кн. 1, с. 10, № 11, обр. 10; Mihailov, G. *IGBulg.*, V, № 5274.
- ²² Holtzmann, B. *Asclépius*. – *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* (LIMC), II, 1, Zürich–München, 1984, p. 894; Дончева, Ив. Иконографска характеристика на изображенията на Асклепий върху тракийските оброчни релефи. – Историко-археологически изследвания в памет на проф. д-р Станчо Ваклинов. Велико Търново, 1994, с. 328.
- ²³ Tacseva-Hitova, M. *Über die Götterepitheta in den griechischen Inschriften aus Moesia Inferior und Thracia*. – *BHR*, 3, 1978, p. 53; Gočeva, Z. *Les épithètes du*

Cavalier Thrace. – *Ling. Balk.*, XXXV, 3-4, 1992, p. 158; **Дончева, Ив.** Епитетите на Асклепий в Тракия и аспектите на култа, отразени в тях. – Палеобалканистика и старобългаристика. Втори есенни международни четения “Професор Иван Гълъбов”. Велико Търново, 2001, с. 553–554.

²⁴ **Велков, Ив.** Новооткрити старини. – ИБАИ, IV, 1926–27, с. 316; **Дремсизова-Нелчинова, Цв.** Непубликувани материали на Асклепий от Археологическия музей в София – Археология, 1965, кн. 2, с. 46–47.

²⁵ **Велков, Ив.** Цит. съч., с. 316.

²⁶ **Дремсизова-Нелчинова, Цв.** Цит. съч., с. 46–47.

²⁷ **Holtzmann, В.** *Op. cit.*, p. 893.

²⁸ **Дремсизова-Нелчинова, Цв.** Цит. съч., с. 47.

²⁹ **Lavedan, P.** *Dictionnaire illustré de la mythologie et des antiquités grecques et romaines.* Paris, 1964, p. 89.

³⁰ **Tsontchev, D.** *Le sanctuaire thrace près du village de Batkun.* Sofia, 1941, pp. 38–39.

³¹ **Дремсизова-Нелчинова, Цв.** Цит. съч., с. 47.

³² **Дякович, Б.** Фриза на здравеносните божества на Тракия и култът на Ескулап в Пловдив. – ГНБП, 1921, с. 136.

³³ **Кацаров, Г.** Антични паметници из България. – ИБАИ, VIII, 1934, София, с. 44–45, № 2, обр. 23; **Геров, Б.** Цит. съч., № 529; **Mihailov, G.** *IGBulg.*, II: № 760; **Тачева-Хитова, М.** История на източните култове в Долна Мизия и Тракия V в. пр. н. е. – IV в. от н. е. София, 1982, с. 123–126, № 8.

³⁴ **Тачева-Хитова, М.** Цит. съч., с. 126.

³⁵ **Геров, Б.** Цит. съч., с. 309.

³⁶ **Kazarov, G.** *Un nouveau dieu celtique.* – RA, t. XXIII, 1, Paris, 1926, pp. 136–137; **Кацаров, Г.** Антични паметници из България. – ИБАИ, IV, 1926/27, София, с. 97–99.

³⁷ **Кацаров, Г.** Цит. съч., с. 99.

³⁸ **Геров, Б.** Цит. съч., с. 311.

³⁹ **Шкорпил, К.** Цит. съч., с. 16–17.

⁴⁰ **Виж бел. 2 – Ив. Дончева, 1994; Ив. Атанасов, 1997; Ив. Дончева, Вл. Стойков, 1999; Ив. Дончева, 2001 (под печат).**

⁴¹ **Геров, Б.** Цит. съч., с. 311.

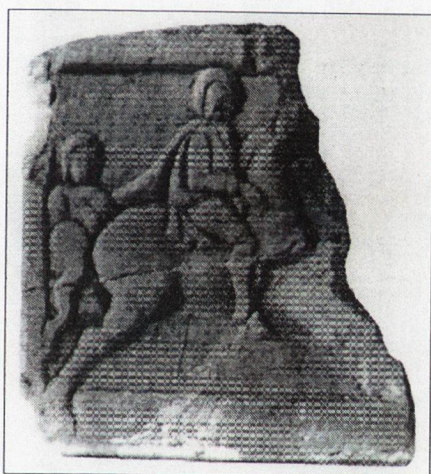
Обр. 1

Обр. 2

Обр. 3

Обр. 4

Обр. 5

Обр. 6

Обр. 7

Обр. 8

Обр. 9